

ЖУРНАЛ

**ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ**

JOURNAL

**OF HISTORICAL AND
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH**

ЗБОРЬ / 2015

**УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ“
ШУМЕН, 2015**

**ЖУРНАЛ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ**

**JOURNAL OF HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL
RESEARCH**

СЪСТАВИТЕЛИ:

*Невян Митев
Петър Минков
Симеон Кулиш*

ОТГОВОРЕН РЕДАКТОР:

проф.д.и.н. Веселин Великов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

*проф. д-р Росица Ангелова
доц. д-р Васил Параскевов
доц. д-р Иво Топалилов
доц. д-р Николай Кънев
доц. д-р Стела Дончева
доц. д-р Стефан Минков
доц. д-р Цветана Иванова
гл. ас. д-р Иван Вълчев
д-р Михаил Христов*

Финансирането на изданието се осъществява с личните средства на съставителите. Този брой се издава със съдействието на инж.-ик. Светлозар Стоянов, инж. Климент Климентов, Драган Илиев, Драгомир Георгиев и Кольо Хубенов.

ISSN 1314-748X

© Университетско издателство "Епископ Константин Преславски",
Шумен, 2015

СЪДЪРЖАНИЕ:

СТАТИИ И СЪОБЩЕНИЯ:

CONTENTS:

ARTICLES AND REPORTS:

ANTIQUITY AND MEDIEVAL   АНТИЧНОСТ И СРЕДНОВЕКОВИЕ

Християн Узунов – *Още веднъж за халкидските шлемове в Тракия*
Hristijan Uzunov – *Again for chalkidian helmets in Thrace* 5

Иван Стоянов – *За разпространението на християнството сред долнодунавските хуни в светлината на римо-варварските съюзни отношения от края на IV – нач. на V в.*

Ivan Stoianov - *The spread of Christianity amongst the Huns on the Lower Danube in the light of the Roman-Barbarian allied relations (V-th century)* 16

Христо Кузов, Мария Манолова-Войкова, Михаил Христов – *Археологическо проучване в античния Одесос и средновековна Варна през 2013 г.*

Hristo Kuzov, Maria Manolova-Vojkova, Mihail Hristov – *Archaeological research in the Ancient Odessos and Medieval Varna in 2013*..... 46

Камен Станев – *Донжон ли е щерната на Небет тепе в Пловдив?*

Kamen Stanev – *Is a Keep the Cistern at Nebet tepe (Plovdiv)?* 66

NEW AND MODERN HISTORY   НОВА И СЪВРЕМЕННА ИСТОРИЯ

Драгомир Георгиев - *Жени от град Провадия и района – „Самарянки” в Провадийската местна военна болница по време на Първата световна война (1916 – 1918 г.)*

Dragomir Georgiev – *Women from Provadia and Provadia region – “Samaritans” in Provadia local military hospital during the Great War (1916-1918)*..... 82

Емил Врежаков – *Развитие на политическите отношения между Вашингтон и Москва (1933 - 1936)*

Emil Vrezhakov – *Development of political relations between Washington and Moscow (1933 - 1936)* 87

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ   INTERDISCIPLINARY STUDIES

Светлозар Стоянов – *Бележки върху системната адаптивност на инженерната геодезия и полевата археология*

Svetlozar Stoyanov – *Notes on systemic adaptability at engineering geodesy and field archaeology*..... 101

NUMISMATICS

НУМИЗМАТИКА

Владимир Беков – *Автономни и псевдоавтономни монети на Одесос от колекцията на Александър Русев (III в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.)*

Vladimir Bekov – *Autonomous and pseudo-autonomous Odessos' coins from the collection of Aleksandar Rusev (III century BC - I century AD)* 108

Янислав Тачев – *Метрични параметри и номинали на монетите на Анхиало*

Yanislav Tachev – *Metric Parameters and Denominations of the Coins of Anchialos*..... 141

REVIEWS

РЕЦЕНЗИИ

Невян Митев – *Colin Imber. The Crusade of Varna, 1443-1445. Manchester, 2006*..... 156

За разпространението на християнството сред долнодунавските хуни в светлината на римо-варварските съюзни отношения от края на IV – нач. на V в.

Иван Стоянов

The spread of Christianity amongst the Huns on the Lower Danube in the light of the Roman-Barbarian allied relations (V-th century)

Ivan Stojanov

Abstract: This paper aims to explore the spreading of the Christian faith amongst the Huns located on the Lower Danube in the context of the Roman-Barbarian military and political relations. By the end of the IV-th century the Hunnic tribes or those affiliated with them, situated on the banks of the Danube, were already engaged in a series of conflicts with the Empire as both allies or federates and enemies. Thus becoming one of the key elements, second only to the Goths, in the correlation between the Pax Romana and the so-called Barbaricum in this phase of the Late Antiquity period. At the turn of the same century, one of the Church's most prominent theologians – John Chrysostom, held the holy seat in Constantinople; his efforts and those of his followers ultimately led not only to the spread of the Orthodox religion amongst the nomadic Scythians, but also played an important role in strengthening the Empire's influence north of the Danubian limes.

„Дето няма ни елин ни юдеин, ни обрязан ни необрязан, ни варварин ни
скит, ни роб ни свободник, а всичко и във всичко е Христос“
Колосяни 3:11

С утвърждаването на християнството като религията на *unius et summi Dei* в късноантичната римска държава се слага началото на процес, целящ да централизира и обедини духовно и политически Романия. Константиновата максима „Единна държава посредством единна Църква“¹ се превръща в универсална постановка, към която ще се стремят и придържат неговите наследници, а полиетническата общност от поданици на Императора, изповядващи една християнска

---

¹ Бакалов, Г. Византия. Културно-политически очерци. София, 1993, 334.

вяра – носеща конфесионално-политическото название *Ῥωμαῖοι*, се трансформира във въплъщение на идеята за единната държава². С поэтапната теократизация на римската политическа теория под влиянието на християнската църква се развива и идеята, че Империята е олицетворение на Божието царство на земята, а императорът – в ролята си на посредник между Бог и хората, се превръща във върховен повелител на земния свят³. Обожествяването на императорския институт намира отражение на първо място в раннохристиянската литература – „*Ние трябва да го почитаме (императора, б.а) като Божи избраник*“ – пише Тертулиан (ок. 160 – ок. 225 г.) – „*Мога дори да кажа, че той е повече наш (на християните, б.а.), отколкото на езичниците, тъй като е поставен от нашия Бог*“⁴. Още Константин Велики обаче, определя себе си – императора – и за „*епископ на хората извън църквата*“⁵, които е готов да покровителства и за чиито души също носи отговорност, а в съчиненията на Евсевий Кесарийски (ок. 260 – 339 г.) венценосецът е окачен като отражение на Логоса, а Бог като подобие на едnodържавната му власт⁶.

Триумфът на ортодоксията в последната четвърт на IV в. – резултат от теологичната политика и пристрастия на Теодосий I (379–395 г.)⁷ и утвърждаването на Никео-Цариградския символ на вярата от Втория вселенски събор, изкарват на преден план както конфликта между отделните крила на Църквата – победоносното православие и обявените за еретически учения на арианите, савелианите и аполинарианите, така и разделението в самото римско общество, чието религиозно-политическо единство към края на века изглежда все така трудно достижимо. С времето въпросните конфликти ще надхвърлят рамките на теологията и през следващото столетие ще приемат почти изцяло политически характер⁸.

От друга страна, усложнената външнополитическа ситуация, в която изпада империята към 80-те години на IV в., стимулира имперската дипломатия да доразвие и усъвършенства една специфична система от разносрочни, двустранни договори – *foedera*, регулиращи съюзните взаимоотношения между римляните и разнородните варварски

---

² Пак там, срв. с Ангелов, Д. Политическа история. С., 2013, 42.

³ Рънсиман, С. Византийската теократия. С., 2006, 7–21.

⁴ Migne, Patrologia Latina, I, 778.

⁵ Рънсиман, Посл. цит. съч., 41.

⁶ Бакалов, Г. Посл. цит. съч., 67.

⁷ Пак там, 117.

⁸ Омарчевски, А. Акакиевата схизма (484-519). – ГСУ, Богословски факултет. С., 2005, 211–402; Стоянов, И. За бунта на Виталиан и неговите *foederati* – българи – ЖИАИ, 2014, 3.

племена и военно-племенни обединения, обитаващи на или в близост до нейните крайгранични райони⁹. Взаимоотношения, породени от съгласието на варварите да осигурят определен брой боеспособни мъже, които да служат в римската армия в замяна на издръжка от хазната и правото да се заселят на имперска земя. От варварите, сключили договор с империята и установили се на нейна територия – т.нар. *foederati*, се очаквало да се приспособят към живота и законите в римската държава, а на един по-късен етап да бъдат успешно интегрирани в нейните структури и впоследствие асимилирани, или с други думи – да станат *ρομαίοι*¹⁰.

Изследванията, разглеждащи проникването на християнството сред варварските народи, обвързали съдбата си с тази на римляните, от края на късноантичния период, в болшинството си са насочени и акцентират основно на християнизиранието на различните готски племена. Въпреки този готцентризъм през призмата, на който е разглеждан проблема *християнство-варвари*, трябва да откروим на първо място трудовете на ирландския медиевист проф. Едуард А. Томпсън (22 май 1914 – 1 януари 1994 г.) и австрийския историк проф. Ото Менхен-Хелфън (26 юли 1894 – 29 януари 1969 г.), които в своите монографии, посветени на хуните, разглеждат, в един или друг аспект, разните опити за покръстване на въпросните¹¹.

В хода на своето проучване, посветено на разпространението на християнството сред германските и готски племена, проф. Томпсън откроява три основни направления, по които религията прониквала сред *северните варвари*¹². На първо място: чрез войската – готите, служещи в редовете на римската армия, приемали в една или друга степен религията на своите братя по оръжие¹³; по пътя на робството – християните, попаднали в плен, обръщали във вярата своите нови господари¹⁴ и не на последно място – посредством търговските отношения между Романия и варварските народи¹⁵.

---

⁹ Стоянов, И. Романия и нейните *foederati*. – История, 2014, 2, 158.

¹⁰ Пак там, 170–172.

¹¹ Вж. най-вече **Thompson, E. A.** *Christian Missionaries among the Huns*. – *Hermathena*, 1946, 67, 73-79; **München-Helfen, O. J.** *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*. Ed. by Max Knight. Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1973, 260–267.

¹² **Thompson, E.** *Christianity and the Northern Barbarians* – In: *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*. Ed. by A. D. Momigliano. Oxford: Clarendon Press, 1963, 56–78.

¹³ *Ibidem*, 59–60.

¹⁴ *Ibidem*, 60–61.

¹⁵ *Ibidem*, 61–64.

В настоящия материал акцентът ще бъде поставен върху въпросите, свързани с целенасоченото разпространение на Христовата религия от страна на Константинополската църква сред хуните, обитаващи по дунавския *limes*, именно в контекста на военните, съюзни отношения между *скитските народи*¹⁶ и римляните от периода на късната Античност и по-точно – годините, в които Константинополската катедра бива оглавявана от Йоан Златоуст (347–407 г.).

Когато на 3 октомври 382 г. Теодосиевия *magister militum* Флавий Сатурний слага край на продължилите близо половин десетилетие военни действия между римляни и варвари, сключвайки *foedera* от името на Теодосий I със скитските народи „*Ghotus ille et Chumus et Halamus [...]*”¹⁷, по силата, на които те станали *foederati* на империята, римският магистър поставя началото на един продължителен и рискован процес, чиято крайна цел се заключавала във впрягане стихийните сили на варварския Рах в полза на римския император.

Сред най-ценните сведения, отнасящи се до положението на разнородните *foederati* от края на IV в., се откроява речта на галския оратор и поет Пакат (IV в.), декламирана през 388 г. в Рим пред Теодосий I. Ораторът свидетелства, че след като веднъж им предоставил привилегирован статут на съюзни войски с договореното след 382 г., Теодосий поставил *скитите* – готи, хуни и алани под командването на римски *duces*, след което им дал възможност да обработват отстъпените им за заселване земи и им наредил да „[...] станат римляни“. За същите скитски народи, превърнали се в обект на Теодосиевата политика, пишат още Темистий (317–388 г.) и Синезий Киринейски (370–413 г.). В своята XVI реч Темистий възхвалява Теодосий I, който в дните на отчаянието, налегнало римския народ и армия след битката край Адрианопол, бил призван от Бог, за да отърве Романия от надвисналата заплаха. Приписвайки му заслугите за победоносния край на войната срещу варварите – Темистий възкликва – „[Теодосий] имал силата да подчини всички народи [...] непреклонността на скитите, дързостта на аланите и лудостта на масагетите (хуните, б.а.) да прекърши”¹⁸,

---

¹⁶ Понятието *скити* е анахронизъм, употребяван в късноантични истории и панегирици. В хода на материала ще бъде използвано като събирателно понятие заномадите и полу-номадите – готи, хуни, алани и сродните им племена, обитаващи от Северното причерноморие и Южноруските степи до Балканите и Панония във втората половина на IV в.

¹⁷ Късноантичният галски оратор Пакат изрично посочва кои са *Scyticae nationes*, получили статут на съюзни войски и мобилизирани от Теодосий Велики, вж. **Pacati, Pan.** XII. 32.10–15.

¹⁸ Стоянов, И. Посл. цит. съч., с. 164^{бел.21}–165^{бел.23} с посочената библиография.

след което – допълва горните автори Синезий¹⁹ – ги счел „[...] *достойни за поданство*“.

Пропагандният характер на тези речи и на отделните панегерици, писани в чест на Теодосий I, е очевиден. В тази връзка трябва да отбележим, че по силата на разнородните *foedera*²⁰, на територията на империята *de facto* се установяват многобройни и полуавтономни военизирани общности. Условието и клаузите на отделните съюзни договори варирали в зависимост от личните споразумения между императора или негов представител, който ставал патрон на договора, и ответната страна – варварския предводител, като със смъртта на една от страните съюзните отношения се прекратявали²¹.

За напълно закономерни можем да приемем действията на римската държавна машина, целящи неутрализиране влиянието на отделните варварски крале, а оттам и опасността от техните групировки, обитаващи на римска земя, посредством постепенното им интегриране в структурите на държавата. Разбира се, само онези от варварите, които щели да се окажат податливи на асимилационната политика на Романия, с течение на времето ставали част от римската военно-политическа система. Те – като *привилегировани войници* – щели да бъдат делегирани с права и привилегии, достъпни само за пълноправните поданици на императора, тоест техният статут щял да бъде изравнен с този на останалите *cives romani*.

На федератите, служещи в имперската армия под свои собствени или римски пълководци, бива гарантирано правото да носят оръжие в мирно време; да влизат в брачни отношения с останалите римски поданици, при условие, че спазват и законите, отнасящи се до вероизповеданията в държавата; да търгуват на имперските пазари и не на последно място – да притежават роби²². Едва към първото десетилетие на VI в. обаче, ще бъдат създадени реални предпоставки за довеждането докрай описания по-горе процес на трансформиране разните късноантични варвари *foederati*, в редовна войска и оттам в

---

¹⁹ За разлика от своите съвременници Пакат и Темистий – Синезий Киринейски открито се обявява срещу политиката, подета от Теодосий I и пагубното – според него – варваризиране на Империята; срещу онзи *варварин*, който „[...] захвърлил овчата кожа, която бе навлякъл, за да приеме тогата и да влезе в съвещателната зала, за да заседава по държавни въпроси редом с магистратите, заемайки най-видно място до консула”, вж. Пак там, с. 167–169.

²⁰ **Коростелин, В. А.** Договорные отношения Позднеримской империи с варварами. – Вопросы Истории, 2006, 8, 38–49.

²¹ Договорът между Аркадий (408 г.) и хунския крал Улдин отлично олицетворява тази практика, като непосредствено след смъртта на римския император Улдиновите хуни нападат Тракия, вж. по-долу.

²² **Стоянов, И.** Посл. цит. съч., 172^{бел. 36,37,38} и цитираната библиография.

пълноправни поданици на императора²³. Сред сложния инструментариум на политиката, на културна и политическа асимилация, провеждана от Романия по отношение на съюзните ѝ племена от т.нар. *Barbaricum*, място намира и християнството.

На Втория Вселенски събор, проведен под патронажа на император Теодосий I през 381 г., църковните отци разглеждат и въпроса за администрирането на християнските църкви сред „[...] *βαρβαρικοῖς ἐθνεσὶ*“²⁴. Съгласно разпоредбите на II канон, приет от събора, на областните епископи бива забранено да простират своята *власт* върху съседните им църкви, намиращи се вън от техните диоцези. Изключение от новоприетото правило бива направено за църквите, създадени измежду варварските народи, съседни на империята, тъй като техните епископи, разбираемо, трябвало да бъдат издигнати от някои от съществуващите вече епископии. Самият факт, че подобен въпрос е обсъждан на събора, свидетелства за съществуването на ясни позиция и най-вече политика, които Църквата щяла да съблюдава по отношение християните от варварски произход. От друга страна към последната четвърт на IV в., с разширяване техните правомощия, пред отделните римски епископи се създали реални предпоставки за начеване на една систематична мисионерска дейност сред съседните им варвари. Решенията на събора обуславят действията на скитския епископ Теотим, а на един по-късен етап и намесата на Константинополския архиепископ Йоан Златоуст, във връзка с общите им усилия, свързани с разпространяването на Христовата религия сред долнодунавските хуни.

Известни са ни няколко на брой изрични сведения, които недвусмислено свидетелстват за наличието на християнски общности сред разнородното неримско и в частност хунско население, обитаващо пограничните райони на империята в периода IV – VI в. Йероним Стридонски (347–420 г.), един от най-големите учители на християнството в късната Античност, пише, че: „*Хуните учат псалтира и греят скитския студ с топлината на вярата* [...]“ – и добавя – „*Те може би затова се бият против нас с равна на нашата храброст, защото изповядват същата вяра*“²⁵. В своята монография, посветена на хунските народи, проф. Отто М. Хелфън отделя значително място на проблема, свързан с разпространението на християнството сред хуните и съотнася сведението към периода след 399 г. и първите години на V в. Но въпреки че допуска съществуването на християни сред въпросните

²³ Стоянов, И. За бунта на Виталиан....., 33–36; Вж. най-вече Scharf, R. Foederati. Von der volkerrechtlichen Kategorie zur byzantinischen Truppengattung – In: TYCHE, 2001, Supplementband, 4. Wien: Holzhausen, 64–78.

²⁴ Helfen, K. J. Histoire des Conciles II. I 1908, 22.

²⁵ ЛИБИ, I, 219.

скити, Хелфън отбелязва, че псалмопевците хуни вероятно били Йеронимова измислица²⁶.

Въпреки съображенията на професора, за които можем само да гадаем, непосредствената връзка между думите на Йероним Стридонски и засвидетелстваното от неговия съвременник Созомен (400–450 г.)²⁷ е очевидна. Късноантичният историк локализира Йеронимовите хуни християни в околностите на град Tomis в провинция Scythia. Те били дотолкова впечатлени от православния епископ Теотим – пише Созомен – че го наричали *θεόν Ρωμαίων*, „[...] защото чрез него те познали светите дела [...] той ги направил по-смирени, като ги гощавал и ги дарявал“²⁸. Отново проф. Хелфън, акцентирайки на факта, че Теотим за малко не станал жертва на някакви хуни, които пътували за Tomis, negliжира дотам даденото сведение, че иронично заключава: „Този пасаж [...] хвърля светлина не само върху неефикасността на граничната защита, но и показва, че Теотим не би могъл да има такъв успех с хуните, за какъвто се твърди. Един мисионер, който трябва да се превърне в невидим при срещата с тези, които трябва да обърне във вярата, не би покръстил мнозина“²⁹. Същият обаче, пропуска да отбележи, че според Созомен, Теотим и неговите придружители пътували необезпокоявани и свободно из варварските земи, а пресрещналите ги хуни „[...] без да забележат нито него, нито придружаващите го [...] ги отминали“ на път за римската провинция.

Обяснението, с което се задоволява Йероним, а очевидно и проф. Хелфен, на тази интересна случка е едно – Теотим е опазен по Божията воля, тоест за действията или по-скоро за бездействието на хуните, обяснение се търси в случилото се чудо. От друга страна, с оглед на факта, че към края на IV в. хуни, в ролята си на foederati, обитават имперска земя и крайграничните райони на Скития, Тракия и Панония³⁰, ние сме в състояние да видим друго, по-логично обяснение на този уж причудлив епизод от живота на скитския епископ.

В първите години на петото столетие, въпреки усложненията в съюзните отношения между хуни и римляни, които настъпват след смъртта на Теодосий I и убийството на praefectus praetorio Orientis Руфин в края на 395 г.³¹, Йоан Златоуст – като глава на Константинополската църква, разпорежда подготвянето и провеждането на първата мащабна християнска мисия до долнодунавските хуни

---

²⁶ Helfen, K. Op. cit., 263.

²⁷ Sozomen, H. Historia Ecclesiastica. Book VII, Ch. 26.

²⁸ ГИБИ, I, 65.

²⁹ Helfen, K. Op. cit., 264.

³⁰ Стоянов, И. Романия и нейните foederati ....., 164–165.

³¹ Пак там, 175_{бел24} и 176_{бел31}.

foederati, чиито *вождове*³² години по-рано застават на страната на Теодосий I в конфликта му със западния узурпатор Евгений (392–394 г.). Йоан Антиохийски свидетелства, че по време на приготовленията по организирането похода срещу Евгений, наред с 20,000 Аларихови тервинги³³ „*Теодосий вдигнал мнозина от хуните в Тракия (Тракийския диоцез, б.а.) заедно с техните племенни вождове и се отправил на поход към Италия, за да залови Евгений неподготвен и без да подозира нищо*”³⁴.

Хуните, мобилизирани от Теодосий I, за да служат в армията му в края на IV в., населяват вътрешността на самата империя, следователно не трябва да има съмнение, че и те, подобно на останалите *скити* – готи и алани, обитавали имперска територия в ролята на foederati. Във връзка с локализиране част от хунските местообиталища, интерес представлява един откъс от житието на св. Хипатий (ок. 366–446 г.), съставено от неговия ученик Калиник (ок. средата на V в.). Според тази агиографска творба, в периода между 386 и 395 г. св. Хипатий живеел и служел в манастира Халмирис, намиращ се в *Тракия*, който бил много добре защитен от самите монаси, тъй като „[...] *наблизо (в съседство, б.а.) живеели хуни, които лесно биха могли да оплячкосат района*”³⁵. Въпреки че не съществува единомислие относно местонахождението на манастира³⁶ – най-вероятно той се е намирал в околностите на рурализираното селище Халмирис (грц. *Ἁλμυρίς*) в провинция Скития³⁷. Житието е още едно недвусмислено свидетелство за съществуването на една или няколко хунски общности в непосредствена близост до или на римска земя в края на четвъртото столетие.

Тъй като гражданската война между Теодосий и Евгений продължава до есента на 394 г., а скоро след това императорът умира в

---

³² Терминът *φύλαρχος* има двужак смисъл, като наред със старото си значение на племенен вожд, към IV в. се използва и като официална титла, давана на командира на съюзните войски, вж. The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. I. New York-Oxford 1991, p. 1672.

³³ Йордан свидетелства, че император Теодосий I-ви мобилизирал повече от 20 хиляди готски войници за похода си срещу Евгений, вж. **Mierow, C. C.** The Gothic History of Jordanes. Princeton: University Press, 1915, Ch. XXVIII, 145. Вж. още, в: **Williams, S. and Friell, G.** Theodosius: The Empire at Bay, Routledge, 1994, 138-139; 200₁₀.

³⁴ **ГИБИ**, III, 29.

³⁵ Вж. **Callinici.** De vita s. Hypatii liber. Universita t Bonn. Philologisches Seminar, Lipsiae, 1985, 12: „*Διὰ γὰρ ἢ τοῦς Οὐννοσς γενηνιάδειν καὶ ῥαδίως πραιδεῖν τοῦς ἠόποσς καὶ ἑλλια ὠκοδομῶντο*”.

³⁶ **Madgearu, A.** Barbarian Invasions in the Northern Scythia Minor During the 4th-5th Centuries. – PEUCE, VIII, 2010, 175.

³⁷ **Сătoi, M. O.** Autour de la localisation du monastere d'Halmyrissos de Vita Sancti Hypatii – Dacia, LV, 2011, 183–202; 198. Халмирис е превзет и разграбен от хуните в 390 г., вж. **Madgearu, A.** Op. cit., 175.

Милано, с неговата смърт се анулират и договорите, сключени от негово име със *скитските* крале и вождове, чиито племена обитават територията на Романия. Долнодунавските хуни сключват наново foedus с praefectus praetorio Orientis Руфин (? – 395 г.) – преди неговото убийство на 27 ноември 395 г., като по този начин отново уреждат положението си в границите на империята³⁸. Заварвайки хилядите лоялни на Руфин хуни в Тракия³⁹ заплахата, от които била не по-малко притеснителна за Алариховите тервинги от централизиращия се хунски военно-племенен съюз северно от р. Дунав, оглавен от един от Улдин (? – 412 г.) – *hunnorum principis*, Аларих – притиснат от обстоятелствата и освободен от съюзните си задължения към Романия със смъртта на Теодосий I, подлага на грабеж и опустошение балканските провинции на Империята. Не след дълго, префектът Флавий Руфин съумява да се договори и с водача на вече бившите готски федерати Аларих – демонстративно насочил остатъка от войската си към Константинопол⁴⁰.

Отклонявайки готските пълчища далеч от Константинопол, тласкайки ги към Тесалия, по силата на нов foedus сключен между двамата – оценен впоследствие от Клавдий като най-висша форма на предателство, тоест като държавна измяна – префектът полага основите на една нова римо-варварска или по-скоро константинополско-варварска коалиция. Но *уреждайки* по този начин отношенията си с хилядите хуни и тервинги из източните части на римската държава, Руфин предоставя на своя западен конкурент Флавий Стилихон идеален претекст за по-решителни действия на изток. На 27 ноември 395 г., 20 дни след тържественото полагане на останките на Теодосий Велики в Константинопол, Източната армия, предвождана от готския *comes* Гайна, пристига пред стените на столицата. На тържественото посрещане на римските войски присъстват лично император Аркадий (395–408 г.) и неговият префект Руфин. Изневиделица, по сигнал на

---

³⁸ Созомен открито обвинява Руфин за това, че е допуснал хуните на римска земя, вж. **Sozomen**, Book VIII, Ch. 1: “*Rufinus, prefect of the East, was suspected of having clandestinely invited them (хуните, б.а.) to devastate the Roman territories [...] for he was said to aspire to tyranny*”.

³⁹ **Helfen**, *K.* Op. cit., 51.

⁴⁰ Съчинението на Клавдий Клавдиан „*In Rufinum*” е единственият източник, който дава информация за преговорите, протекли между самия префект и Аларих. Въпреки пропагандния му характер – Руфин е описан ликуващ над опожарените Константинополски предградия – съчинението дава ценна информация за обстановката, при която са проведени преговорите и условията, поставени от гота. Самите преговори са проведени във варварския лагер, като сам Руфин, облечен в готска носия, изпълнил редица „варварски” ритуали, вж. **Claudian**, with an English Translation by Maurice Platnauer. Vol. II. Harvard University Press, 1922, 63–65.

готския пълководец, Руфин бива посечен пред очите на императора заедно с хунската му свита⁴¹.

С убийството на префекта, в което някои изследователи виждат дългата ръка на Стилихон, по чието нареждане Гайна организира покушението над префекта, а други – задкулисна игра в самия Константинополски двор между Флавий Руфин и евнуха Евтропий, победител, от която излязъл вторият⁴², за Римската империя започват поредните кризисни години. А император Аркадий – от друга страна, се доказва като лесно манипулируем и безхарактерен владетел.

Старшият август безмълвно наблюдава убийството на своя наставник и довереник Флавий Руфин пред стените на Константинопол. Отново като равнодушен наблюдател Теодосиевият син с нищо не подпомага опитите на Стилихон да разгроми окончателно провъзгласения за крал на тервингските федерати в Гърция – Аларих, а напротив. В 399 г., първата и последна година на Евтропиевото консулство, евнухът – подобно на своя предшественик Руфин, издейства назначаването на Аларих за магистър на Илирик⁴³. След поредната Стилихонова кампания в Гърция от 397 г., Константинополският Сенат, свикан от Аркадий, осъжда действията на западния пълководец и го обявява за *hostis publicus*⁴⁴. С това си действие Аркадий поставя началото на продължилата близо десетилетие открита конфронтация между двете половини на Империята. През есента на същата година, след като успешно парира хунските нападения в Източните провинции, Евтропий успява да привлече на своя страна *magister militum per Africam*

---

⁴¹ За корпуса от хуни, поддържан от Руфин като лична охрана, вж. у **Mommsen, T.** *Chronica minora saec. IV.V.VI.VII*, Vol. I. 1892, 650, 34: “*Rufinus Bosforitanus cum ad summam militiae pervenisset, praeferrere sibi non Stiliconem ab eodem interficitur Chunorum, quo fulciebatur, praesidio superato*”. Броят на въпросните вероятно е вариал от няколко десетки до няколко стотин хунски воина, подобно на т.нар. *Ὀβνιγάρδαι*, за които свидетелства Синезий Кирийски, вж. **Synesius**, *Catastasis* (PG 66), 1568.

⁴² **Randers-Pehrson, Davis, J.** *Barbarians and Romans: The Birth Struggle of Europe, A.D. 400-700*. University of Oklahoma Press, 1983, 89. Зосим свидетелства за конфликта му с Евтропий, вж. **Zosimus**, *Book V*, 3. 6. 8. Разглеждайки двубоя за надмощие в двора на Аркадий между Руфин и заемащия длъжността *Sacri Palatii Cubicularius* – Евтропий, Камерън отбелязва, че: „*This is an early example of the intrigue of which the word Byzantine was to become proverbial*”, вж. **Cameron, A.** *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. - UCP, 1993, 6.

⁴³ Вероятно с цел да предотврати доразоряването на Югозападните Балкани, вж. **Williams&Friell**, *Theodosius*, 150.

⁴⁴ Аркадий, подтикван от внушенията на Евтропий, свиква Сената, обявил Стилихон за враг на Държавата, вж. **Zosimus**, *Book V*, 11.1.

Гилдо (386–398), който засвидетелства предаността си към Източния август като преустановява доставките на зърно за Рим⁴⁵.

В самия край на IV в. Гайна решава да се възползва от създалата се ситуация и чрез силата на оръжието с един удар, подобно на федерата Аларих, да се увенчае с реална политическа и военна власт⁴⁶. В новата си роля на *magister utriusque militiae*, готът⁴⁷ тържествено влиза в Константинопол, придружаван от своите легионери. В столицата той изпитва от първа ръка анти-готските настроения, обхванали гражданите. Първият и последен опит на Гайна да се възползва от новата си позиция пропада, като желанието му да изгради арианска църква за своите подчинени в столичния град среща яростната съпротива на Константинополския архиепископ⁴⁸.

Именно в този смутен период Йоан Златоуст слага началото на първата по рода си мисия, организирана от самата Константинополска църква, до долнодунавските хуни. Теодорет Кирски⁴⁹ (393 – ок. 460 г.) свидетелства, че с очите си видял писмо на столичния архиепископ, адресирано до Леонтий Анкирски⁵⁰ – един от основните противници на Златоуст, с което го информирал за покръстването на живеещите край р. Дунав *νομάδων Σκυθῶν* и молел за съдействие при подготвянето на *способни мъже* – мисионери, които да проповядват сред тях на собствения им език⁵¹.

Тук трябва да споменем и вероятността Теодорет – от дистанцията на времето, да е обърнал или по-скоро слял в един образите на въпросния епископ с този на Леонтий от град Кесарея, до когото Йоан пише в началото на 404 г. Едно подобно предположение би дало отговор

---

⁴⁵ За Гилдо, вж. **PLRE**, I, pp. 395–396. Информация за последвалите събития дават основно: Зосим – който открито посочва Евтропий като инициатор на съюза с Гилдо, вж. у **Zosimus**, Book V, 11.2; Клавдиан, според когото източното правителство е заговорничило и крояло планове за привличането на Гилдо, вж. **Claudian**. Vol. I., pp. 276–278. Вж. и **Burns, T.** *Barbarians within the gates of Rome: A study of Roman military policy and the Barbarians*, ca. 375-425 AD. Indiana University Press, 1994, 159–161. Римският Сенат обявява Гилдо за враг на Държавата и натоварва Стилихон със задачата да го отстрани от власт.

⁴⁶ Аларих – човекът разорил Ахая и Епир, става – иронично коментира назначението на гота за *magister*, Клавдиан – „[...] *господар на Илирия, сега той влиза като приятел в градовете, чиито стени обсаждаше, и налага правото (римските закони, б.а.) над мъжете, чиито жени насили и чиито деца изби*”, вж. **Claudian**. Vol. II., 201–202.

⁴⁷ **Sozomen**, Book VIII, Ch. 4. Гайна е назначен за върховен главнокомандващ сухопътните сили на Империята.

⁴⁸ **Socrates Scholasticus**. *The Ecclesiastical History*. NuVision Publications, 2007, 236.

⁴⁹ **Hist. Ecel**. v. 31.

⁵⁰ Епископ на гр. Анкира (дн. Анкара) в Галатия.

⁵¹ **Altheim, F.** *Geschichte der Hunnen* (Vol.3). Berlin, 1961, 18; **Thompson, Christian** *Missionaries among the Huns*...., 75–76.

на недоумението, изразено от проф. Хелфън, който, разглеждайки обстоятелства около християнската мисия, логично запитва: „*Защо Йоан Златоуст ще търси помощ от един от най-големите си противници, участвал пряко в интригите срещу него и отговорен за едно от покушенията върху живота му*“⁵²? Леонтий Кесарийски от друга страна – представител на едно от знатните и аристократични семейства в Кесарея⁵³, подпомага детронирания Константинополски архиепископ и свой приятел по време на неговото краткотрайно изгнаничество в средиземноморския град⁵⁴. Въпреки че тази хипотеза намира подкрепа и от факта, че единственото достигнало до нас Йоаново писмо – адресирано до човек на име Леонтий, е това, изпратено на кесарийския благородник⁵⁵, днес е общоприето мнението, че анкирския епископ е онзи, от когото Йоан Златоуст ще потърси съдействие.

Преди да се спрем на въпросите, свързани със състоянието на отношенията между *номадите скити* и империята – от една страна, и ролята на Леонтий Анкирски в последвалите събития от друга, ще обърнем внимание на полемиката, свързана с идентификацията и племенната принадлежност на варварите – превърнали се в обект на интересите на Константинополската църква.

Разглеждайки разпространението на християнството сред хуните и в частност горепосоченото сведение, чиято стойност проф. Хелфън не подлага на съмнение, той развива хипотезата, че зад *νομάδων Σκυθῶν* у Теодорет се крият някакви келтоезични бастарни⁵⁶. Хелфън не успява да приведе убедителни доказателства в подкрепа на едно подобно отъждествяване. „*Йоан вероятно е считал, че в цялата Източна империя галатите* (чийто епископ бил Леонтий, б.а.) *били единствените, които могли да проповядват евангелието на номадите скити на собствения им език [...] Освен на гръцки език, не малко галатийци говорели и на своя келтски към края на IV в.*“ – пише той и отбелязва – „*Имало само един народ на Дунав, който говорел на галатийски* (келтски, б.а.), *а именно – бастарните*“⁵⁷. Дори да пренебрегнем факта, че този народ изчезва от историческата сцена в

---

⁵² Helfen, K. Op. cit., 266.

⁵³ Delmaire, R. Les « lettres d'exil » de Jean Chrysostome. – In: Recherches Augustiniennes (Vol. XXV). Paris, 1991, 137.

⁵⁴ Chrys. Ep. 83: “[...] *καὶ ἐντροφῶμεν τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας τῆς σῆς, τὸν ἔρωτά σου τὸν περὶ ἡμᾶς, τὴν σπουδὴν, τὴν σύνεσιν, τὴν φιλοφροσύνην, τὴν φιλοξενίαν, τὰ ἄλλα πάντα συντιθέντες, καὶ τὴν εἰκόνα διαπλάττοντες τῆς σῆς ἀρετῆς*”.

⁵⁵ Тук искам да благодаря на **Kathie Papadopoulos**, която ми обърна внимание на тези обстоятелства около кореспонденцията на Йоан Златоуст.

⁵⁶ Helfen, K. Op. cit., p. 266.

⁵⁷ Ibidem.

началото на IV в.⁵⁸, то проблемите с хипотезата, изложена от професора, касаят най-вече езиковата и етническата принадлежност на бастарните.

Още Страбон (ок. 63 г. пр. н.е. – 24 г.), описвайки местообиталищата на въпросните, отбелязва, че сарматите роксолани били „[...] *най-севернолежащите [бастарни], бродещи из равнините между Танаис и бористените*“⁵⁹, а римският историк Публий Корнелий Тацит (ок. 56 – 117 г.) свидетелства, че „[...] *смесените бракове придават [на бастарните], до известна степен, противния вид на сарматите*“⁶⁰. Птолемей (ок. 90 – ок. 168 г.) на свой ред локализира същите отново в сарматска среда, в съседство с роксолани и хуни⁶¹; като съюзници към края на II в. бастрани и роксолани нахлуват в долнодунавските територии на Римската империя. В хода на третото столетие бастарните ще участват във всички по-големи сарматски и готски кампании, насочени към териториите южно от р. Дунав, а Зосим свидетелства, че император Проб (276–282 г.) „[...] *оставил в Тракия бастраните – скитски народ, които му се подчинили*“⁶². В самия край на III в. император Диоклециан (286–305 г.) разбива отново обединените сили на сармати, бастарни и скири, след което разселил част от оцелелите пленници из територията на империята⁶³. От цитираните дотук сведения можем да заключим, че още от I – II в. са налице предпоставки за сарматизирането на голяма част от варварите вследствие на сарматската експанзия към Северното Причерноморие и р. Дунав⁶⁴. Също така трябва да отбележим, че нито Амиан Марцелин (ок. 330 – 395 г.), нито Зосим споменават бастраните в контекста на събитията, разиграли се Европа в средата на IV в. и т.нар. *Велико преселение на народите*. Вероятно те, подобно на десетки други

---

⁵⁸ Проф. Хелфън твърди, че алани, готи и бастарни опустошават Тракия *няколко години преди* Йоан Златоуст да пише на Леонтий. Такова нападение не е регистрирано от късноантичните автори. Професорът сочи, и то без основание, като извор за разглежданото събитие Клавдиановата “*In Rufinum*”, но поетът – от друга страна – е съвсем красноречив относно това кои са племената, срещу които Стилихон се изправя на долнодунавския *limes*, а именно: *Sarmata, Dacis, Massagetes, Alanus* и *Gelonus*, вж. **Claudian**, Vol. I., p. 48.

⁵⁹ **Strabo**, VII.3.17.

⁶⁰ **Tacitus**, De Origine et situ Germanorum, 46: “[...] *conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur*”.

⁶¹ **Ptolemy**, Geog. III. 5. 10: “*Μεταξὺ δὲ Βαστερῶν Ροζολάνων καὶ Βαστερῶν Χουνοί*”.

⁶² **Zosimus**, Book I, 34.

⁶³ **Eutropius**, IX.25: “*Varia deinceps et simul et viritim bella gesserunt Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt*”.

⁶⁴ **Heather, P. J.** Empires and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe. Oxford University Press, 2010, 115.

племена и народи, биват *пометени* и асимилирани от набиращите сили военно-племенни обединения на готи, хуни и алани.

Що се отнася до езиковата им принадлежност, то и по този въпрос не се наблюдава единомислие, както измежду античните, така и между съвременните автори⁶⁵. Полибий (ок. 150 г. пр. н.е.) разграничава келтоезичните галати и бастраните, които били в съюз помежду си⁶⁶, а горещитираният Тацит от своя страна пише, че певките, „[...] *които понякога са наричани бастрани, са като германите по език*“⁶⁷; Тит Ливий (ок. 64 г. пр. н. е. – ок. 17 г.) на свой ред разказва, че Филип V (238–179 г. пр. н.е.) се надявал те да преминат безпроблемно през земята на келтите скордиски на път за Адриатика защото те „[...] *не се различавали от бастраните ни по език, ни по обичаи*“⁶⁸.

И така - кои са *νομάδων Σκυθών*? Наред с гореизложената хипотеза, според някои изследователи, Теодорет визирал някое готско племе⁶⁹. В Теодоретовата история обаче, готите са изрично посочени като *скити ариани*, за чието избавление Йоан Златоуст лично се погрижил⁷⁰. Следователно, няма никакво основание току-що християнизираните *номади скити*, за чието по-сетнешно *напътствие* Йоан търсел съдействие от Леонтий, да бъдат идентифицирани с готите; също така – в петата книга на неговата “*Historia Ecclesiastica*” Теодорет още веднъж споменава въпросните *Σκυθών των νομάδων* и в този случай със сигурност можем да твърдим, че визира именно хуните.

Разказвайки за събитията, разиграли се през третото десетилетие на V в., църковният историк пише: „*И когато Роулас (грц. Ροίλας, б.а.) - водачът на номадите скити, пресякъл Истъра с голямо множество, разорявайки и плячкосвайки Тракия [...] Бог прати от небето гръм и мълния, поразил го с огън и унищожил цялата му войска [...]*“⁷¹. Този

---

⁶⁵ Minns, E. H. *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge, 2011, 125. Проф. Хедър също приема бастарните за германоезичен народ, вж. Heater, Op. cit., 114–115; Ким счита, че те са сармати, вж. Kim, H. J. *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge University Press, 2013, 209₁₆₁.

⁶⁶ Polybius, XXV, 6. 2.

⁶⁷ Tacitus, G., 46: “*Peucinatorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt*”.

⁶⁸ Titus Livius, *History* (with the entire supplement of John Freinsheim). In three volumes, Vol. III. London, 1815, 605.

⁶⁹ Неоснователно, вж. Thompson, Op. cit., 75.

⁷⁰ След като научил, че много готи били спечелени за учението на Ариан, Йоан Златоуст им назначил „[...] *презвитери, дякони и анагности, които говорели скитския език, отредил им и църква [...]* Той сам често ги посещавал и им проповядвал използвайки преводач [...]“; вж. Theodoret. V. 30.

⁷¹ Theodoret, V. 37: “*Ροίλας, Σκυθών των νομάδων ηγούμενος [...]*”.

скитски *ἡγεμόνευος* (хегемон, водач, б.а.) е небезизвестният хун и чичо на Атила⁷² – Руа (? – ок. 435 г.) *rex Chunorum*⁷³. За същия епизод по-подробно пише и Сократ Схоластик (380 – ок. 440 г.) като според него: „*След смъртта на узурпатора (император Йоан, управлявал на запад между 423 и 425 г., б.а.) варварите (хуните, б.а.), които бе повикал на помощ срещу римляните, се подготвиха да разорят римските провинции [...] Техният вожд, чието име беше Ругас, падна мъртъв – ударен от светкавица [...]*”⁷⁴.

Още в първата половина на XIX в. У. Хърбърт⁷⁵ подчертава непосредствената връзка между писаното от горесцитираните автори и – както сам пише Сократ – проповедта на Прокъл Константинополски (? – 446 г.), изнесена във връзка с предполагаемата смърт на Руа. Прокъл – свидетелства Сократ – *намерил* връзка между случилото се с варварина и предреченото от пророк Иезекил 38.2, 22, в което се казва: „*Сине човешки, насочи лицето си към Гог, в земята на Магог, княза на Рос, Мосох и Тувал, и пророкувай против него, като речеш [...] ще навала върху него, върху пълчищата му, и върху многото племена, които са с него, пороен дъжд и градушка от големи камъни, огън и сяра [...]*”⁷⁶. Целенасоченото отъждествяване на хуните с Езикеловите магог от страна на късноантичните хронисти⁷⁶, а оттам и това на хунския господар *Ρούγας* с *Ρώς* са очевидни⁷⁷. Но що се отнася до смъртта на хуна, то тя го достига близо десетилетие след събитията, в чиито контекст Сократ Схоластик поставя гибелта му. Приск свидетелства, че Руа – *Hunnorum rex*, умира в хода на поредните преговори между хуни и римляни от края на 435 г., като след неговата смърт Константинополският сенат решил да проводи пратениците до племенника му Атила⁷⁸.

С оглед на изложеното дотук, можем с основание да приемем, че под *νομάδων Σκυθῶν* Теодорет визира именно разните хунски племена, обитаващи долнодунавските земи и за чиято християнизация Йоан

---

⁷² **Jordanes**, *Getica*, 180: “*Is namque Attila patre genitus Mundzucō, cuius fuere germani Octar et Roas, qui ante Attilam regnum tenuisse narratur [...]*”.

⁷³ За живота и управлението на Руа вж. **Helfen**, *Op. cit.*, 82–94

⁷⁴ **Socrates**, vii. XLIII: “*θνήσκει μὲν αὐτὸν ὁ ἐξάρχος, ὃ ὄνομα ἦν Ρούγας, βλήθεισ κεραυνῶ*”.

⁷⁵ **Herbert**, **W.** *Attila, King of the huns*. Lodon, 1838, 325–326.

⁷⁶ **Helfen**, *Op. cit.*, 3–5.

⁷⁷ **Thompson**, *Op. cit.*, 74.

⁷⁸ **Priscus**, fr.1 in: *FGH*, vol. IV. 72: “*Quum autem, Rua morto, Hunnorum regnum ad Attilam pervenisset, senatus decrevit Plintham legationem ad Attilam exsequi*”; Засвидетелстваното от Приск намира потвърждение и в т.нар. Галска хроника, където е отбелязано, че “*Rugila rex Chunorum, cum que pax fermata, moritur, cui Bleda succedit*”, вж. *Chronica Gallica A. DXL*, 116.

Златоуст щял да впрегне всички ресурси на своята църква. Но от гибелта на Руфин и неговите хуни пред стените на Константинопол в 395 г. до активизирането на Улдин в началото на V в. долнодунавските хуни остават встрани от последвалите събития – походите на Стилихон срещу Аларих, бунта на Трибигилд и последвалото овластяване на Гайна. Отсъствието им от тези събития може да се обясни както с факта, че наред с Руфин жертва на готския меч стават и голям брой хуни – боеспособни мъже, набрани от средите същите федерати, така и с евентуалното оттегляне на обезкървените *номади скити* северно от р. Дунав.

Според проф. Хелфън, Йоан Златоуст пише до Леонтий в периода между 398 г. и юни 404 г. като – основателно предполага той – вероятно е това да се случило в първите години на V в.⁷⁹ Към края на четвъртото столетие Константинополският архиепископ, като едно от главните лица в т.нар. анти-готска партия, действаща срещу резидиращия в столицата магистър Гайна, най-вероятно е бил ангажиран с други по-наболели въпроси⁸⁰.

В самото начало на петото столетие, вследствие на обстоятелствата и някакво новопоявило се заболяване, Гайна, придружен от голяма част от своите подчинени, напуска столичния град и се отправя към гроба на св. Йоан Кръстител. По същото време сред константинополци плъзнала мълвата, че готският гарнизон се готвел да опожари града, да плячкоса църкви и дворци. Напрегнатата до краен предел ситуация ескалира в избухването на редица спорадични сблъсъци между готи и столичани, в които вторите взели превес, а оцелелите 700 варварина – опитали се да намерят спасение в една от градските църкви, биват изгорени живи от разгневената тълпа⁸¹. Император Аркадий на свой ред обявява Гайна за враг на държавата, с което слага началото на няколкомесечната агония на варварина и неговите войски. Притиснат на Изток от *magister militum per Orientem* Фравита, който блокирал с флота си малоазийския бряг, а на Запад – застрашен от евентуалната намеса на магистър Аларих, бившият главнокомандващ сухопътните сили на империята взема пагубното решение да се отправи северно от р. Дунав към териториите, подвластни на хунския господар Улдин.

Според Зосим, Гайна бил заловен и екзекутиран от Улдин, който сметнал за „[...] *опасно да позволи на варварин, следван от войската си, да се засели отвъд р. Дунав и в същото време предполагайки, че*

---

⁷⁹ Helfen, Op. cit., 266.

⁸⁰ Като този свързан с освещаването на арианска църква в столицата, вж. по-горе, бел. 49.

⁸¹ Randers-Pehrson, Davis, J. Barbarians and Romans...., 92–93.

прокуждайки го от земята, ще угоди на Римския император [...]”⁸². След като в няколко последователни сражения хуните разбиват оцелелите, вече бивши, римски легионери край Novae⁸³ и убиват самия Гайна, хунският *regulus* изпраща главата му в Константинопол. Същият епизод е представен по по-различен начин от Созомен, който свидетелства, че Гайна и войската му били разбити от римски отряд, с оглед на което можем да допуснем, че Улдин е действал съвместно с някои от пограничните римски гарнизони, осуебявайки опитите на Гайна да се установи оттатък реката. От своя страна Аркадий щедро възнаградил хунския господар, с когото – пише Зосим – влязъл в съюз⁸⁴ (грц. *σπονδή* – съглашение, договор⁸⁵).

От думите на Зосим става ясно, че господарят на долнодунавските хуни е този, който търсел сблизаване с Константинопол, като случилото се с Гайна се оказва чудесен претекст за подновяването на хуно-римските съюзни отношения⁸⁶. Въпреки че е трудно да се каже какви са били условията на поредния *foedus*, сключен между империята и варварите, съюзът – както ще покажат последвали събития – бива от голяма полза както за Аркадий, така и за брат му Хонорий. Когато в 405 г. готският вожд Радагайс хвърля пълчищата си срещу Рим, Стилихон съумява да разбие варварите в Италия именно благодарение помощта на Улдиновите хуни⁸⁷.

Налице е и друг любопитен епизод, разиграл се непосредствено след сключването на римо-хунския съюз, на базата на който бихме могли да направим някои предположения относно характера на сключения договор. „*Поради непредпазливостта на императора, държавните дела бяха в хаос – коментира съюза Зосим – Тракия отново бе обезпокоена. Банда бегълци (грц. *φυγάδες*, б.а.) - роби и дезертьори от войската, представяйки се за хуни, плякосвали страната и грабили всичко, което се намирало извън градските стени [...]*”⁸⁸. Разбираемо, за хрониста, решението на Аркадий да се обвърже чрез

---

⁸² Zosimus, Book V, Ch. 21–22:

⁸³ Helfen, Op. cit., 59.

⁸⁴ Zosimus, Book V, Ch. 23: “*Ὁὐλδης ὁ τῶν οὐννων ἡγούμενος τὴν τοῦτου κεφαλὴν Ἀρκαδίῳ τῷ βασιλεῖ πέμψας δωρεῶν ἠξιοῦτο καὶ ἐπὶ τούτοις σπονδὰς πρὸς Ῥωμαίους ἐτίθετο*”.

⁸⁵ За *σπονδή*: (только pl.) соглашение, договор, перемирие (*σπονδὰς ποιῆσθαι*, реже *ποιεῖν*, *ἄγειν* и *συγγέειν* Thus., *σπένδεσθαι* Xen. или *τέμνειν* Eur.) *σπονδαὶ ἄκρητοι* Hom. — заключение перемирия с возлияниями чистого вина; *ἐμμένειν ἐν σπονδαῖς* Thus. — оставаться в рамках соглашения; *αἱ Ὀλυμπικαὶ σπονδαί* Thus. — Олимпийское перемирие (между воюющими греч. государствами на время Олимпийских игр).

⁸⁶ Wolfram, H. The Roman Empire and Its Germanic Peoples. University of California Press, 1997, 126.

⁸⁷ Ibidem; Sinor, D. The Cambridge History of Early Inner Asia, Volume I. 1990, 185.

⁸⁸ Zosimus, Book V, Ch. 22; ГИБИ, I, 186–187.

foedus с Улдин – бил един недобре обмислен ход, имащ по-скоро отрицателен ефект върху живота и съдбините на римляните. Тази му позиция е продиктувана, както изглежда, от повторното допускане на групи хунско население южно от реката, които да служат в укрепени центрове по границата⁸⁹. От свободното движение на тези *νομάδων Σκυθῶν* из граничните райони на империята⁹⁰ се възползват и въпросните *φυγάδες*, които представяйки се за римски foederati успели безнаказано да плякосват из Тракийския диоцез. Този инцидент обаче не повлиява на съюзните отношения между римляни и хуни, тъй като в 405 г. обединените им сили ще успеят да спрат настъплението на готите в Италия.

Едни от ключовите артефакти, свидетелстващи за присъствието на хуни по долнодунавския limes в този период, са т.нар. *хунски котли* (вж. Фиг.1, б.а.). Първите котли се появяват в пределите на средния и долен Дунав още в късния IV в. с федератите сармати, алани и хуни⁹¹. Болшинството от находките произлизат от земите на Влашката низина (дн. Мутения – Румъния, б.а.) – хронологически интерпретирани в периода D1 (360/370 – 400/410 г.)⁹², като шест от общо осем от находките са намерени в непосредствена близост до р. Дунав, а останалите в равнинно-хълмистите райони на север от нея⁹³. Фрагментите от медните хунски котли се срещат нерядко сред материалите от късноантичните дунавски укрепления⁹⁴. При хронологическото интерпретиране на находките от римските лагери, на

---

⁸⁹ Инфилтрациите на артефакти, типични за конните номади от т.нар. *Barbaricum*, на юг от Долнодунавския limes датират от края на IV в. – началото на V в., като техните поява и разпространение се свързват именно с проникването на групи федератско население, вж. Станев, А. Варварски поселения и гарнизони в състава на старопланинската укрепителна система V-VI век. – В: Collegium Historum, Vol. II, 38–39.

⁹⁰ Косвено потвърждение, което намираме у историята на Созомен, за срещата между Теотим и пътуващите за град Томи *Ὀννοὶ βάρβαροι*. Хуните не биха могли да се придвижват свободно и необезпокоявано в граничните римски територии при други обстоятелства.

⁹¹ Anke, B. Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts. Teil 1. Text & Karten – BUFM, 1998, 54.

⁹² Ciupercă, B. & Măgureanu, A. Huns and other peoples – archaeological evidence in present-day Romania. – BUFM, 2008, 50, 119–130. С разпространението на подобни артефакти се свързва и проникването на хуно-алански foederati и по Средния Дунав в периода от края на IV – нач. на V в., вж. Rajtár, J. & Zábójník, J. Fragmente von Hunnischen Kesseln in Iza – In: Între stepă și imperiu. Zwischen Steppe und dem reich. București 2010, 121.

⁹³ Ibidem, 125.

⁹⁴ Gomolka-Fuchs, G. Spätromische Limeskastelle an der mittleren und unteren Donau im Licht des ostgermanisch und reiternomadischen Fundstoffs – In: Historisches Museum der Pfalz Speyer (Hrsg.): Attila und die Hunnen. Stuttgart 2007, 215.

първо място трябва да споменем тези от крепостите Sucidava и Hіnova на Долния Дунав. Въз основа най-вече на монетните находки (последните стратиграфски установени емисии датират от второто десетилетие на V в., б.а.), най-горните пластове на късноримската крепост Sucidava, в която са открити фрагментите от *хунски котли*, се датират към началото на петото столетие⁹⁵. Подобна ситуация се наблюдава и при крепостта Hіnova, където циркулацията на бронзови монети приключва с една емисия на Аркадий (402–408 г.).

Още един пример за номадско присъствие в териториите по долнодунавския *limes* е появата на съставния рефлексен лък южно от реката в края на IV в.⁹⁶ Костени пластини от сложносъставен лък – намерени в пластове, хронологически датирани от края на IV – първата половина на V в., са открити в редица римски кастели като Stobi, Iatrus, Pontes, *Horreum Margi*⁹⁷, а обвързването им с *foederati*, заселени в тези райони в контекста на римо-хунските отношения от началото на V в., е напълно логично и приемливо⁹⁸.

С оглед на факта, че зад Теодоретовите номади скити – превърнали се в обект на политиката на Константинополската църква, се крият именно долнодунавските хуни, то като *terminus post quem* за първата християнска мисия до същите, можем да приемем четиристотната година и сключването на съюза между Улдин и Аркадий. През пролетта на 400 г. Йоан Златоуст свиква в Константинопол двадесет и двама епископи – всички достолепни митрополити, сред които и Теотим Скитски⁹⁹. Теотимовото име е споменато на първо място в списъка на присъстващите, което свидетелства за водещото му място в този импровизиран събор¹⁰⁰. С оглед на информацията, представена до момента, мисля, че основателно можем да свържем този *събор* с решението за подготвяне и изпращане на първата християнска мисия до долнодунавските хуни, главната роля, в която бива възложена на Теотим. Най-вероятно по време на срещата помежду им, Йоан Златоуст научава от първа ръка, че край р. Дунав живеели хуни, *жадуващи за*

---

⁹⁵ **Tejral, J.** Zur Frage der frühesten hunnischen Anwesenheit in donauländischen Provinzen am Beispiel des archäologischen Befundes – *Slovenská archeológia*, 2010, LVIII-1, 108.

⁹⁶ **Даскалов, М.** Хуните на юг от Долния Дунав - В: *Българите и техните съседи през V – X век*. РИМ – Варна, 2004, 7.

⁹⁷ Пак там.

⁹⁸ **Anke, B.** Op. cit., 60ff.

⁹⁹ *The Dialogue of Palladius concerning the Life of St. John Chrysostom* (1921). English translation. Chp. XVI.

¹⁰⁰ **Ionitǎ, A.** St. Theotim I of Tomis and St. John Chrysostom. Their Attitude towards the Truth of Faith and towards the Civil Authorities – In: *The Christian Mission on the Romanian Territory during the First Centuries of the Church*. Ovidius University, 2007, 12.

изкупление, а настъпилият обрат в римо-хунските отношения от края на същата година, предоставя на архиепископа идеалната възможност за осъществяване заплануваната мисионерска дейност по дунавския *limes*.

Самият Йоан Златоуст – този *Велик светилник и стълб на Църквата*, е непоколебим по отношение убеждението си, че римската християнска империя е отражение на *Божие* царство¹⁰¹, а оттам и крепител на идеята за императора като *Божии* заместник на земята. Тълкувайки посланието на св. апостол Павел, отправено до колосяните¹⁰², Златоуст възкликва: „Той не прави разлика ни по народност, ни по достойнство, ни по род [...] “Обрязан и необрязан, роб и свободен, елин”, което значи чужденец (грц. *πρόσῆλυτος*) и “юдейн” – от неговите прадеди, всичко това му е външно (чуждо, б.а.). Ако ти имаш само Него ще притежаваш същото, което и другите имащи Го. “Но Христос” – казва той (Павел, б.а.) – “е всичко и е във всичко”. Христос ще е за вас всичко и достойнство, и род, и Сам ще е във всички вас. И друго нещо се казва – всички вие сте станали едно в Христос, бидейки Неговото тяло”¹⁰³.

В думите на столичния архиепископ ярко прозира идеята за *народа Божии* – християните, заел мястото на *богозибраните* юдеи; идея трансформираща антиномичната формула „*римляни-варвари*“ в нова такава, противопоставяща християните на нехристияните в новото човешко общество¹⁰⁴. А всеки християнин, било той *варварин* или *скит* – хун или *гот*, трябвало да приема и зачита властта на *Божия* заместник императора, тъй като на него му било дадено да *управлявал света*¹⁰⁵.

„*Научавайки, че някои от номадите, стануващи край Истър, жадували за изкупление, но нямало кой да ги заведе до извора*“ – свидетелства Теодорет – „*Йоан издири мъже, ревнителни на апостолския труд, и ги постави начело на работата*“¹⁰⁶. За проповедническата дейност на Теотим из „[...] *тамошната варварска земя*“ свидетелства единствено цитираният по-горе Созомен, но колкото и да са откъслечни данните, с които разполагаме, то към средата на първото десетилетие на V в. сам Йоан Златоуст ще извести за успешната мисионерска дейност на скитския епископ сред хуните¹⁰⁷.

¹⁰¹ Рънсиман, С. Посл. цит. съч., 54.

¹⁰² Вж. най-горе.

¹⁰³ Творения Святого Отца Нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского. Т. XI, кн. 1.

¹⁰⁴ Бакалов, Г. Посл. цит. съч., 68.

¹⁰⁵ Migne, XXV. 748.

¹⁰⁶ Hist. Ecel. V. 31.

¹⁰⁷ Ibidem.

Главният проблем, пред който се изправят римските мисионери северно от р. Дунав, възпрепятстващ и по-нататъшната им дейност, била липсата на духовници, които да проповядват на хунския език¹⁰⁸. Същият Теодорет съобщава, че Йоан *измолил* от Леонтий *способни мъже*, които да продължат работата с вече покръстените хуни.

На пръв поглед молбата, отправена към анкирския епископ, изглежда странна, но както предполага проф. Хелфън, Йоан Златоуст вероятно наистина е смятал, че източните монаси и в частност галатийците, биха имали най-голям успех в проповядване Евангелието на *скитския език*. Разбира се, това че Теодорет е видял едно писмо, пратено до анкирския епископ, не изключва възможността писма със същото съдържание да са изпратени от архиепископската канцелария и до други адресати из източните части на държавата. Но защо и какви основания е имал Константинополският архиепископ да смята, че те и в частност Леонтий, ще бъдат по-подготвени за тази задача? В търсене на отговор на горните въпроси, отново ще обърнем внимание на събитията и сътресенията, настъпили в империята след смъртта на Теодосий I, които не подминават и най-източните ѝ провинции.

Много скоро след убийството на Флавий Руфин евнухът Евтропий – нов пръв съветник и опекун на Аркадий¹⁰⁹, се оказва изправен пред пореден външнополитически проблем, излизащ, макар и привидно, извън специфичните му компетенции. В периода между края на 395 и 398 г. източните диоцези на Романия са подложени на системни хунски набези¹¹⁰. Начело на завърналата се Източна армия, Евтропий съумява да отблъсне на няколко пъти хунските орди през 397 и 398 г., благодарение на което получава честта да заеме консулска длъжност.

Разглеждайки събитията, разиграли се в тази част на Империята, проф. Хелфън¹¹¹ се позовава и на късноантичното сирийско произведение, известно като „*Историята на Еуфемия с гота*“. Творбата разкрива отделни детайли за съюзните римо-варварски отношения в

---

¹⁰⁸ Thompson, E. A. A history of Attila and the Huns. Oxford, 1948, 38; Helfen, K. Op. cit., 266.

¹⁰⁹ Наред с факта, че Евтропий си извоюва позицията на най-влиятелния човек на Изток, той е и първият консул (за 399 г., б.а.) – евнух. Неговото консулство не е признато от Западния двор и става повод за огромно недоволство и в двете части на Римската империя. В негов изразител се превръща Клавдиан. В тирадите си, насочени срещу Евтропий, придворният поет възкликва: „*О срам в небесата и на земята. Градове наши, съзрете тази старица облечена в консулска роба [...] Нека евнух управлява Изтока*”.

¹¹⁰ Helfen, K. Op. cit., 51–59. Хунски отряди стигат до Галатия, Кападокия, Киликия, Сирия, Йерусалим и Антиохия, вж. Greatrex, G. & Greatrex, M. The Hunnic Invasion of the East of 395 and the Fortress of Ziatha – Byzantion, 1999, 69, 66–67.

¹¹¹ Ibidem.

източните предели на римската държава, благодарение на което сме в състояние да видим един по-друг отговор на въпроса защо Йоан Златоуст търси съдействие именно от анкриския епископ Леонтий за изнамирането на хора, които да спомогнат за по-нататъшното *напътствие* на дунавските хуни.

Сирийската история за чудодейното избавление на девойката Еуфемия, измамена и заробена от един гот – военнослужещ в римската армия, изпратена в Ориента вследствие на хунските грабителски походи, се развива в гр. Едеса през 396 г. Според разказа, Аддай – главнокомандващ въоръжените сили в диоцеза, не се решил да изпрати наличните му *foederati* срещу хуните, тъй като се страхувал от евентуалното им предателство, поради което в гр. Едеса и областта била изпратена редовна римска войска¹¹².

Франсис Бъркит (1864–1935) – британският теолог и изследовател, на чийто превод на „Историята“ се позоваваме, заключава, че тези федерати били готи¹¹³. С оглед на обстоятелствата обаче, едно подобно отъждествяване изглежда твърде произволно. Готите са посочени изрично, само и единствено като част от римската войска, изпратена в Едеса, тоест те се намирили на редовна служба в редовете на имперската армия. От друга страна, незнайният автор на творбата ясно разграничава федератите, подчинени на Аддай, и пристигналата впоследствие войска, в чиито редици служели предимно готи, сред които и готът, заробил клетата девойка¹¹⁴.

Вземайки предвид опасенията на Аддай да използва подчинените му федерати като средство за отбиване хунските набези, поради вероятността те да му изменят, и на едно свидетелство, оставено ни от сироезичния хроникьор Йешу Стилит (ок. средата на VI в.), в което отговорността за хунското присъствие и в провинция Сирия е хвърлена върху Флавий Руфин¹¹⁵, можем с голяма доза увереност да

---

¹¹² **Burkitt, F. C.** *Euphemia and the Goth. with the Acts Martyrdom of the Confessors of Edessa.* London-Oxford 1913, 130–131: “*In the year 707 by the reckoning of the Greeks [= 396 AD.] the Huns had come forth, and they captured many captives and laid waste the country and they came as far as Eddesa. And Addai the Military Governor (Stratelates) at that time, did not give permission for the Foederati to go out against them (срещу хуните, б.а.) because of treachery in the midst, and for this cause the armies of the Romans came down and lived in Edessa for a time*”.

¹¹³ *Ibidem*, 184.

¹¹⁴ *Ibidem*, 131–135.

¹¹⁵ **Wright, W.** *The Chronicle of Joshua the Stylite: Composed in Syriac A. D. 507.* Gorgias Press, 2003, 7–8, ch. IX: “[...] *the Huns wrought in the Roman territory in the year 707 (A.D. 395-6), in the days of the emperors Honorius and Arcadius, the sons of Theodosius the Great, when all Syria was delivered into their hands by the treachery of the prefect Rufinus and the supineness of the general Addai*”.

предположим, че едеските foederati са били не какви да е, а именно хуни. Хуни – foederati или bucellarii, повежда към Иберия в края на IV в.¹¹⁶ и низвергнатият римски пълководец, бивш magister militum – претендент за иберийския престол, Фарасманий¹¹⁷.

В този ред на мисли интерес за нас интерес представлява и още едно сведение, оставено от Йероним Стридонски, който в своя “Liber Nominum Locorum, Ex Actis” пише: „Мизия, провинция в Азия [...] Има писатели, които казват, че от Европа са преминали мези, бриги и хуни и че по тях в Азия са назовани мизите, фригите и витините“¹¹⁸. При съставяне описанието на малоазийската провинция, Йероним интерполира разказа на Херодот за миграцията на траките стримони към Азия¹¹⁹, които „[...] носели лисичи кожи връз техните глави [...] а на нозете и колената си носели ботуши от еленска кожа“, асоциирайки въпросния с описанието на хуните, оставено от неговия съвременник Амиан Марцелин, според когото хуните носели дрехи „[...] изработени от лен или съшити от самурени кожи [...] Главите си покриват със заоблени кожени калпаци, косматите си крака увиват с кози кожи“¹²⁰. Възможно ли е обаче Йеронимовото свидетелство да отразява някакво реално хунско придвижване от Тракия към Витиния в Понтийския диоцез?

В хода на своето странстване на път за Сирия Йероним преминава през „[...] Тракия, Понт, Витиния [...] през цяла Галатия“¹²¹ и става непосредствен свидетел на хунския поход из източните провинции на Романия, който според него, означавал падението на *Римския свят*.

---

¹¹⁶ Вж. **PLRE**, II, 872. Подобно на обвиненията, отправяни към Руфин, Фарасманий също е сочен като виновник за допускането на хуни в Ориента, с което създал реални предпоставки за осъществяването на големия хунски поход в Азия от края на века, вж. **Sinor**, *Op. cit.*, 183.

¹¹⁷ „[...] Фарасманий, който беше почитан в двора на Аркадий - императорът на римляните, носител както на достойнството на военен командир, така и на най-първи почести. Впоследствие, след като Фарасманий успя да избегне интригите на Евдокия - съпругата на Аркадий, съумя да се укрие и бързо се завърна в своята страна. Веднъж станал крал на иберите, водайки хуни със себе си, той се превърна и в причината за множеството злини, сполетели поданиците на римляните“, вж. **Rufus, J.** *The Lives of Peter the Iberian, Theodosius of Jerusalem, and the Monk Romanus.* Society of Biblical Lit, 2008, 9.

¹¹⁸ **ЛИБИ**, I, 221.

¹¹⁹ Херодот пише, че щом стримоните се прехвърлили в Мала Азия били наречени витини: “οὗτοι δὲ διαβάντες μὲν ἐς τὴν Ἀσίην ἐκλήθησαν Βιθυνοί, τὸ δὲ πρότερον ἐκαλέοντο, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, Στρυμόνιοι”, вж. у **Herod.** *Book VII*, 75.

¹²⁰ **ЛИБИ**, I, 158. За въпросните коженосци Йероним пише, че „[...] някога принасяха хора в чест на умрелите, превърнаха своето съскане в сладка песен за кръста и сега целият свят говори за Христос“, вж. Пак там, 217.

¹²¹ Пак там.

Подобно на една голяма част от късноантичните хронисти, той също свързва хуните и най-вече онези разорили *Oriens totus* с поредното Херодотово племе – това на кавказките скити¹²², които “[...] *Ἀσίην πᾶσαν ἐπέσχεον*”¹²³. Очевидно, сам Йероним не слага знак за равенство между хуните, пресекли – според него – от Тракия в Мала Азия (стримони у Херодот, б.а.) и онези хуни (Херодотовите кавказки скити, б.а.), нахлули от *скитските предели* през Кавказ из същата Мала Азия. След катастрофалния завършек на хунската кампания по Долния Дунав от 408 г., който ще разгледаме по-долу, Витиния в действителност се превръща в *дом* за от едно от най-големите *хунски племена* или по-точно – това на сарматите скири¹²⁴. Вероятно именно принудително разселване на разгромените скири от пограничните територии на Тракийския диоцез в малоазийската провинция Витиния бива отразено в Йеронимовата „Книга за имената на селищата“.

Но, въпреки че не разполагаме с категорични доказателства за пребиваването на хуни *foederati* на изотк от Константинопол, една хипотеза, застъпваща въпросното, не изглежда лишена от смисъл, а напротив – кореспондира както с вече установената практика в римо-варварските съюзни отношения, така и с вътрешнополитическата ситуация в Империята към онзи момент. Опитвайки се да изгради защитата на източните части на държавата в отсъствието на голяма част от нейната редовна армия – намираща се към момента под командването на Флавий Стилихон, *praefectus praetorio Orientis* Руфин предоговаря римо-хунски съюз преди смъртта си в 395 г., като резултат от което допуска заселването на хуни и из най-източните предели на империята.

Не трябва обаче да се пропуска и една съществена особеност, а именно, че към края на IV в. хуните като *foederati*, служат на империята, предвождани от свои собствени пълководци, живеят и воюват, съгласно волята на своите господари и крале, което респективно ги превръщало в неблагонадежден съюзник. Именно поради това обстоятелство и най-вече заради племенната близост между наличните му войски и нашествениците, плячкосващи Ориента, *magister* Аддай не предприема действия за отбиване варварските набези, а решава да изчака пристигането на римската армия, командвана от евнуха Евтропий.

Присъствието на хуни *foederati*, заселени из източните диоцези на Романия, близо десетилетие преди акцията на Константинополската църква, би обяснило решението на столичния архиепископ да потърси съдействие за задачата, с която се е нагърбил именно от Леонтий, който

---

¹²² Helfen, K. Op. cit., p. 428.

¹²³ Herod. Book I, 104.

¹²⁴ Скирите били сарматско или балтско племе, вж. Reynolds, R. & Lopez, R. Odoacer: German or Hun - The American Historical Review, Vol. 52, No. 1, 40–52.

в ролята си на епископ на Понтийския диоцез ще да е имал непосредствени наблюдения и най-вече досег с хунските общности из римския Изток.

Изхождайки от информацията, с която разполагаме, относно действията на столичния архиепископ по отношение на арианите готи и мерките, които предприема той за обръщането им в православната християнска вяра, можем да приемем, че на първо място Църквата трябвало да подготви и ръкоположи мъже – хуни, които като *презвитери* и *дякони* да продължат с проповедите сред своите едноплеменници по дунавския *limes*.

В съвременната историография не съществува единомислие по въпросите, свързани с мащаба и успеваемостта на политиката, предприета от Константинополската църква по отношение крайдунавските хуни, от друга страна обаче Йероним Стридонски в 403 г. ще възгласи, че *“Huni discunt psalterium”*¹²⁵. Сведение – от ключово значение, което поставено в контекста на това, което ни е известно за действията и намеренията на Йоан Златоус и Теотим Скитски добива нова тежест и излиза от сферата на метафората и хиперболата, навеждайки на мисълта, че до долнодунавските хуни в действителност са достигнали част от така нужните свещенослужители, които да проповядват на техния език.

Каква ще да е била ролята на Теотим на този етап можем само да гадаем. Безспорно скитският епископ се е ползвал със завидна репутация сред новопокръстените хуни и само зловещо стеклите се обстоятелства в столицата, свързани с поредицата от детронации на Йоан Златоуст в периода 403–404 г., осуетяват както по-нататъшното разгръщане мисионерската дейност на епископа, така и предначертават скоропостижния завършек на тази първа по своя характер християнска мисия до долнодунавските варвари.

„Около това време (зимата на 404 г., б.а.)¹²⁶ и държавата, както въобще се случва при религиозните спорове, преживяла вълнения и сътресения. А и хуните след като минали Истър, почнали да опустошават Тракия [...]“¹²⁷ – съобщава Созомен. Човек би се изкушил да обвърже детрониранието на православния Константинополски архиепископ с нахлуването на Улдиновите хуни, а някои от тях със сигурност ще да са били част от Теотимовото паство. Въпросното нахлуване бива споменато мимоходом от късноантичния хронист и по своя мащаб ще да е приличало повече на една локална демонстрация на

---

¹²⁵ Вж. по-горе, бел. 26.

¹²⁶ По-подробно за датировката вж. у **Helfen, K.** Op. cit., 62–63.

¹²⁷ **ГИБИ**, I, стр. 67.

сила. За съжаление, както за повечето епизоди от ранната история на римо-хунските отношения, така и за този, изворите мълчат.

Събитията, разиграли се в 408 г. от друга страна обаче, са добре познати и тук ще маркираме само с няколко думи техния ход. В процеса на укрепване кастелите по дунавския *limes*, започнал в пролетта на същата година, част от хуните, предвождани от Улдин, изненадващо успяват с измама (лат. *cum proditione*) да завземат *Castra Martis*¹²⁸ (дн. гр. Кула, Видинско), а отделни хунски отряди оплячкосват Скития¹²⁹.

Опитите на тракийските войски да отвоюват *Castra Martis* търпят неуспех¹³⁰. Първоначално на камък удря и стремежът на провинциалния магистър да договори сключването на нов *foedus* (в грц. текст *σπονδή*)¹³¹ и връщането на кастела¹³². В хода на преговорите обаче, част от Улдиновите командири (грц. *λοχαγούς*) и приближени (грц. *οἰκείους*) – поддали се на внушенията на имперските пратеници, преминават със своите войски на страната на римския главнокомандващ. Принуден от обстоятелствата и най-вече от разцеплението в собствения му лагер, хунският господар „[...] *едва успял да се спаси на отвъдния бряг на реката, като изгубил много от хората си и така наречените скири*“¹³³. А хунските пълководци, които чрез *Божията помощ* били привлечени от човеколюбието на новия август – Теодосий II (408–450 г.)¹³⁴ и почестите, които раздавал на *храбрите и добри мъже*, приели предложението на магистъра да преминат със своите подчинени *на стан* при римските войски¹³⁵.

---

¹²⁸ **Sozomen**, Book IX, Ch. 5.

¹²⁹ Частично разрушени са кастелите Troesmis, Dinogetia, Aegysus и Halmyris (Salmorus), вж. **Madgearu, A.** *Barbarian Invasions in the Northern Scythia Minor During the 4th-5th Centuries* – In: *History and Archaeology Studies and Research (PEUCE)*, issue: 8 / 2010, 177.

¹³⁰ **Helfen, K.** *Op. cit.*, 64.

¹³¹ **Sozomen**, Book IX, Ch. 5: “*Nec foedus cum Romanis facere prae superbia dignatur*”.

¹³² Под влиянието на първоначалния си успех Улдин *самонадеяно* заявил, че [...] *ако пожелаел, за него не било трудно да покори цялата земя, която то* (слънцето, б.а.) *огрявало. Като се хвалел по този начин и изисквал данък, който сам определил, той казал, че (само) при това условие ще се съгласи да сключи мир с ромеите, иначе ги очаква война“*, вж. **ГИБИ**, I, 67–69.

¹³³ Пак там. В 409 г. бива издадена новела, адресирана до Антемий *praefecto praetorio*, регламентираща заселването на скирите из различните части на Романия, в която се казва: „*Ние подчинихме на своята власт скирите – варварски народ, след като обърнахме в бягство огромните хунски маси, към които те се бяха присъединили* [...]“; вж. **СТh**. V. 6. 3.

¹³⁴ Аркадий умира в началото на май месец 408 г., като с неговата смърт се анулират и договореностите, в това число и съюза, постигнат между римляни и хуни от началото на века, за което свидетелства и факта, че край *Castra Martis* на хунския господар е предложено сключването на нов *foedus*.

¹³⁵ Пак там.

Хунският неуспех от пролетта на 408 г. предопределя съдбата на Улдин и неговия военно-племенен съюз. Загубил напълно своите властови позиции сред хуните и съюзните им племена, долнодунавският крал умира в забвение, а през следващите няколко години политическият център на властта в Барбарикума бива изместен от Влашката низина и Прикарпатието към Средното Подунавие¹³⁶.

Към средата на същото пето столетие нашият основен източник за разглежданите по-горе събития – Созомен, ще възхвали Теотим Скитски за мисионерската му дейност сред Улдиновите хуни, които той – посредством своите проповеди – направил *по-смирени*, запознавайки ги със Светото писание¹³⁷. Според късноантичния хронист действията на скитския епископ очевидно имали и политически отглас – покръстването на част от хуните се отразило на враждебността им спрямо *Христовия народ*¹³⁸, превръщайки формиращата се християнска общност в проводник на римските влияние и интереси сред долнодунавските варвари. За това, доколко реални ще да са били основанията на Созомен, можем да съдим по събитията, разиграли се покрай хунската авантюра от 408 г. Разривът и междуособиците, които именно чрез *Божията помощ* настъпили в Улдиновия военно-племенен съюз, разгледани и като резултат от нарасналото римско влияние сред хуните, посредством разпространението на Христовото учение северно от р. Дунав, в действителност потвърждават неговите съображения.

Тиражираното с десетилетия схващане, че *християнството* и *хуните* са някак си несъвместими и конфронтиращи се¹³⁹ не лежи нито на реални факти, нито на някакви логически аргументи¹⁴⁰. Обзор на разпространението на християнски артефакти северно от р. Дунав и територията на пост-римска Дакия в периода на т.нар. *Велико преселение*

---

¹³⁶ Вж. Sinor, Op. cit., 185–186. В началото на второто десетилетие на V в. Олимпиодор Тивански провежда пратеничество от името на Западния август Хонорий до хуните в Панония, където бива приет от първия измежду хунските крале Харитон – “[...] ὁ τῶν ῥηγῶν πρότος”, вж. Olympiodorus, fr. 18.

¹³⁷ Вж. по-горе.

¹³⁸ Според Павел Орозий (ок. 385 – ок. 418 г.), покръстеният варварин живеел в подчинение на римските духовници, водел кротък и послушен живот, гледайки на римлянина не като на роб, а като на брат – християнин, вж. Orosius, VII, 32.

¹³⁹ Подобна нагласа прозира и очевидно мотивира цитираните дотук коментари на проф. Хелфън, който също така отбелязва, че човек трудно би си представил *хунът* Атила диспутиращ по теологичните въпроси, свързани с *единосъщцето* между Бог и Христос – Helfen, K. Op. cit., 261. Но в подобна ситуация, също толкова нелепо биха изглеждали и готските крале и *ариани* по подразбиране Аларих, Атанарих или Теодорих.

¹⁴⁰ Kim, Op. cit., 97.

на народите прави румънският историк Ал. Маджар¹⁴¹. Маджар отбелязва, че броят на находки нараства главоломно през третото столетие, а онези датирани от IV–VI в. се свързват основно с рурализираните римски градове и бивши военни лагери: Apulum, Porolissum, Sarmizegetusa, Potaissa, Ampellum и др.¹⁴². Една голяма част от въпросните артефакти произхождат от селищата, намиращи се в Трансилванското плато и басейна на р. Муреш, а именно: Apulum, Ampellum, Potaissa Cristesti, Biertan и Micăsasa¹⁴³. От друга страна – същият този район, заключен между Вътрешните, Южните и Западните Карпати, представлява и едно главните средища на хунската власт, фиксирани северно от р. Дунав¹⁴⁴. Обстоятелство, което недвусмислено идва да посочи, че хуните са били в пряк контакт, а от там и под прякото влияние, както на готското християнско население, така и под това на местното пост-римско такова, далеч от Дунавския *limes*.

Разпространяването на християнството, като процес наченат от Константинополската църква, сред долнодунавските хуни датира от самия край на IV в.¹⁴⁵. С установяването на номадите в непосредствена близост до римската граница и обвързването, на част от тях, в съюзни отношения с Империята възникват подходящи условия за разгръщането на активна проповедническа дейност, като главната роля в този начален етап изиграва Теотим Скитски. Горецитираните късноантични автори хвърлят светлина върху първия и единствен опит на Църквата за провеждането на една систематична и целенасочена политика по отношение съседните на Романия хунски племена. Въпреки че низвергването на Йоан Златоуст предопределя преждевременния завършек на *апостолския труд* северно от р. Дунав, актът на покръстването на част от хуните спомага за увеличаване имперското влияние сред въпросните и допринася за неутрализиране заплахата от Улдиновия военно-племенен съюз в края на първото десетилетие на V в.

Какви са били успехите на римските духовници отвъд пограничните райони на Романия, на този етап е трудно да се каже. С голяма вероятност можем да приемем обаче, че онези от хуните, допуснати на римска земя като *foederati* (или като *coloni* подобно на скирите, б.а.), са били покръстени¹⁴⁶. На около 250 метра югозападно от

---

¹⁴¹ **Magearu, A.** The spreading of the Christianity in the rural areas of Post-Roman Dacia (4th-7th centuries) – In: ARCHÆVS, 2004, III, 41–59.

¹⁴² *Ibidem*, 44.

¹⁴³ *Ibidem*, 56, Map 2; Вж. по-долу, Изоб. 1.

¹⁴⁴ **Ciupercă & Măgureanu**, Op. Cit., 125.

¹⁴⁵ **Kim**, Op. cit., 97.

¹⁴⁶ Вж. **Thompson**, A history of Attila and the Huns..., 39; **Helfen, K.** Op. cit., 261.

крепостните стени на античния кастел Bizone¹⁴⁷ (на нос Чиракман край Каварна, б.а.) е разкрит късноантичен некропол датиран в IV – VI в., като населението, на което е принадлежал, изглежда е било от варварски произход¹⁴⁸. Интерес за нас представляват следните две съществени особености: мъртвите са погребани според християнски обред¹⁴⁹; голяма част от погребаните са с изкуствени черепни деформации¹⁵⁰. Макар и да не са налични недвусмислени маркери за установяване етническата принадлежност на погребаните в некропола, според мен, дотук изложихме редица предпоставки въпросното варварско население да бъде свързано с част от долнодунавските *номади скити* – поданици на хунския крал Улдин, покръстени и настанени като *foederati* в североизточните части на Балканския полуостров в периода на първото десетилетие на V в.

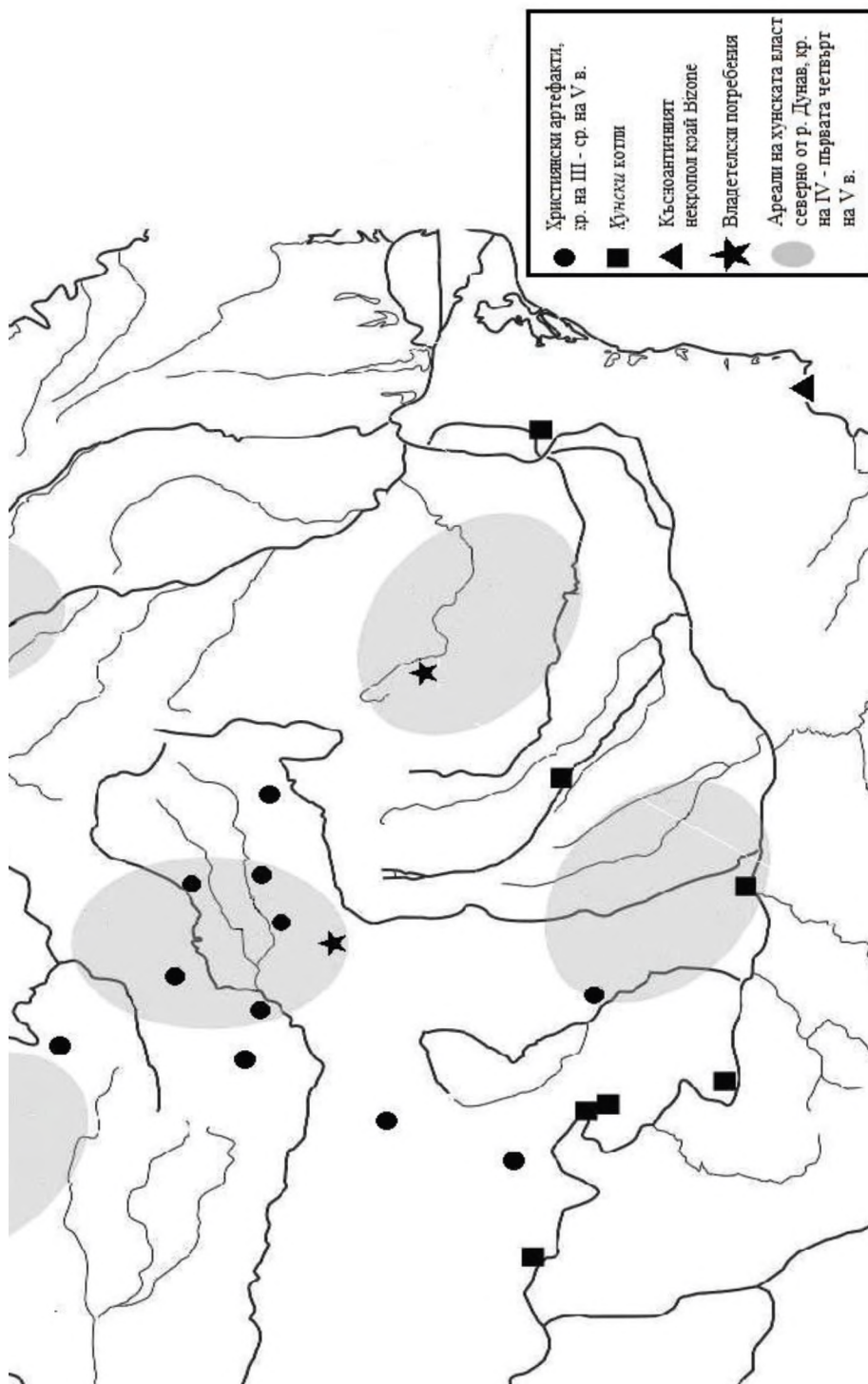
---

¹⁴⁷ Кастелът е част от понтийската пътна система, свързваща дунавската делта с югозападния бряг на Босфор, от север на юг както следва: Vallis Domitiana – Ad Salices – Histria – Tomis – Stratonis – Anlaidina – Callatis – Timum – Tirisis – Bizone – Dionysopolis – Odessos – Erite – Templum Iovis – Mesembria – Anchialos – Apollonia – Buatico – Scyllam – Philia – Thimea – Sycae, вж. у **Băjenaru, C.** *Minor Fortifications in the Balkan-Danubian Area from Diocletian to Justinian*. Editura Mega, 2010, 27.

¹⁴⁸ **Гатев, Й.** Археологически разкопки на късноантичен некропол на нос Чиракман край Каварна (Античното Бизоне) през 2002 г. Проучвания на късноантичен некропол от IV – VI в. – Минало, 2004, 2, 9–13;

¹⁴⁹ Пак там, 12.

¹⁵⁰ Пак там, 13.

Фиг. 1. Разпространение на християнски артефакти северно от дунавския лимес в първите десетилетия на т.нар. *Хунска епоха*, по Ciupercă&Măgureanu и Madgearu.

СЪКРАЩЕНИЯ/ABBREVIATIONS:

АОР – Археологически открития и разкопки

ГИБИ – Гръцки извори за българската история (София)

ДВИА – Държавен военноисторически архив – Велико
Търново

ГНМ – Годишник на народния музей (София)

ЖИАИ – Журнал за исторически и археологически
изследвания

ИАИ – Известия на археологическия институт (София)

ИБАД – Известия на Българското археологическо дружество

ИВАД – Известия на Варненското археологическо дружество

ИИМКн – Известия на Регионалния исторически музей в
Кюстендил

ИНМВ – Известия на Народния музей - Варна

ИРИМР – Известия на Регионален исторически музей – Русе

ЛИБИ – Латински извори за българската история (София)

AMV – Acta Musei Varnaensis

АВТОРИТЕ В БРОЯ:

Владимир Беков - мл. експерт в Държавен архив-Варна. Бакалавър по "Архивистика и документалистика", магистър по Археология в СУ "Св.Климент Охридски".

Драгомир Георгиев – бакалавър по „История” ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”. Магистър „История, Българска история” ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”. В момента Докторант по История на Русия, Катедра „Нова и Най – Нова обща история” ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”. Научните му интереси са насочени в областта на руската и българската военна истории, Българското възрождане, Новата и най-нова българска история.

Емил Врежаков - магистър по История на Дипломацията. Към момента докторант във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий”, катедра Нова и най - нова обща история. Уредник в Регионален исторически музей - Велико Търново, отдел Нова история. Научни интереси – Политическа и дипломатическа история на Европа и САЩ, международни отношения и геополитика.

Иван Стоянов - магистър по История и география в СУ "Св. Климент Охридски". Научните му интереси са насочени в областта на античната история и археология.

Камен Станев - завършил Историческия факултет на Софийския университет, доктор по средновековна българска история, гл. асист. в КМНЦ при БАН. От 2007 г. участва ежегодно в археологическите проучвания в Пловдив.

Мария Манолова - Войкова - гл. ас. д-р в РИМ-Варна. Завършила специалност История, специализация Археология на СУ "Св. Кл. Охридски" през 1995. Защитила докторска дисертация по археология през 2001г. Научни интереси - средновековна археология, култура на ежедневието през средните векове, средновековна и късноантична керамика. Ръководител на археологически проучвания във Велики Преслав, Варна, Деултум, Анхиало.

Михаил Христов - д-р по "Археология" на СУ "Св.Климент Охридски". Интересите му са свързани с развитието на балканските провинции на

римската империя в периода на т.нар. късна античност (края на III - нач. на VII в.).

Невян Митев - гл. специалист в Парк-музей "Владислав Варненчик". Магистър по "Археология" в Шу "Епископ Константин Преславски". Има интереси в областта на средновековната история, археология и нумизматика.

Светлозар Стоянов – защитил е две магистърски и една бакалавърска образователно-квалификационна степен. Работи в Националния археологически институт с музей при Българската академия на науките, Филиал Шумен. Интересите са в областта на логистичната осигуреност и инженерно-геодезическото заснемане на археологически разкопки.

Христо Кузов - гл. ас. д-р в РИМ-Варна. Завършил специалност История, специализация История и археология на Черноморието през Античността и Средновековието във ВСУ "Черноризец Храбър". Защитил докторат по История и археология в НАИМ към БАН. Научни интереси - антична и средновековна археология, култура и изкуство. Ръководител на археологически проучвания в Одесос, Марцианопол, Варненско и Каварненско.

Янислав Тачев - д-р по Археология (Антична нумизматика).

ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПУБЛИКУВАНЕ

В „ЖУРНАЛ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“:

Текст: Times New Roman, size 12, single, Justified;

Обем: до 15 страници, включително илюстрации, таблици и др.

Цитиране на литература: footnote

За монографии:

Пример: Харитонов, Х. Стари мерки, теглилки, монети. В.Търново, 2004, 120

За статии в периодични издания:

Пример: Мирчев, М. Едно съкровище от средновековни монети. – ИИМВ, VI, 1970, 210

За статии в научни сборници:

Пример: Градева, Р. Турците в българската книжнина XV-XVIII в. – В: Балкански идентичности, С., 2001, 112-134

За издания на латиница:

Пример: Benedict, R. The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture, 1974, 274

* Материалите да бъдат изпращани с прикрепено резюме на английски език

Times New Roman, size 12, Line spacing 1, 5, Justified, Italic;

* Всеки автор да изпраща кратка биографична справка във формат: научна степен (ако има)/образователна степен, месторабота и научни интереси.

* Пълните наименования на съкращенията на периодичните издания се изнасят в края на изданието, поради това всеки автор трябва да изпрати пълно наименование на използваните абревиатури!

Пример: ИВАД – Известия на Варненското археологическо дружество
ИПр – Исторически преглед

Вашите материали и въпроси относно изданието, може да изпращате на електронната поща на изданието: **journal iai@abv.bg**

„Журнал за исторически и археологически изследвания“ е периодично специализирано издание за история, археология и помощните им науки, което се издава 3 пъти годишно.

Материали в изданието ще се публикуват, само след като бъдат рецензирани от редакционната колегия на изданието!

Изданието е отворено за рекламодатели и спонсори!

e-mail: journal iai@abv.bg

***ЖУРНАЛ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ***

***JOURNAL OF HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL
RESEARCH***

ISSN 1314-748X

© Университетско издателство

“Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2015

